

УДК 343.1

[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-5\(23\)-509-517](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-5(23)-509-517)

Давидюк Вадим Миколайович доктор юридичних наук, професор кафедри права, Дніпровський гуманітарний університет, вул. Василя Сліпака, 35 А, м. Дніпро, 49000, <https://orcid.org/0000-0001-8998-1981>

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ: КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті досліджено кримінально-процесуальні аспекти запобігання кримінальним правопорушенням, з'ясовано запобіжний вплив правоохоронними органами на кримінально протиправну діяльність кримінально-процесуальними засобами.

Наголошено, що особливого значення запобігання кримінально протиправній діяльності має на стадії досудового розслідування, тобто здійснення цього виду діяльності кримінально-процесуальними засобами.

Зазначено, що кримінально-процесуальними засобами запобігання кримінальним правопорушенням є «інструменти», які передбачені кримінальним процесуальним законодавством, або використовуються у практиці запобігання кримінально протиправної діяльності під час кримінального провадження, не будучи унормованими.

З'ясовано, що кримінально-процесуальними засобами, які використовуються під час досудового розслідування, є відповідні процесуальні дії, які можуть мати змішаний характер, тобто бути спрямовані як на виявлення кримінальних правопорушень та осіб, що їх вчинили, так й на їх запобігання. До таких слідчих (розшукових) дій відносяться негласні слідчі (розшукові) дії, за допомогою яких здійснюється безпосередній вплив на осіб, які готують вчинення кримінального правопорушення, та безпосередньо під час його вчинення. Вони здійснюються під час припинення кримінально протиправної діяльності на стадії готування чи замаху на кримінальне правопорушення, а також під час нейтралізації протидії досудовому розслідуванню та судовому розгляду кримінального провадження.

Визначено, що за своєю спрямованістю найбільш доцільно під час запобігання кримінальним правопорушенням застосовувати такі види НСРД: контроль за вчиненням злочину та виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

У зв'язку з відсутністю норми щодо обов'язку слідчого по кожному кримінальному провадженню встановлювати чинники, які сприяють вчиненню

конкретного кримінального правопорушення, пропонується у Кримінальному процесуальному кодексі України передбачити норму, в якій закріпити вимоги щодо виявлення органом досудового розслідування причин та умов по конкретному кримінальному правопорушенню під час кримінального провадження.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, запобігання, профілактика, попередження, припинення, слідчий, оперативний підрозділ, досудове розслідування, слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії.

Davydiuk Vadym Mykolayovych Doctor of Law, Professor of the Department of Law, Dnipro Humanitarian University, Vasyl Slipak St., 35 A, Dnipro, 49000, <https://orcid.org/0000-0001-8998-1981>

PREVENTION OF CRIMINAL OFFENSES: CRIMINAL-PROCEDURAL ASPECT

Abstract. The article examines the criminal-procedural aspects of the prevention of criminal offenses, finds out the preventive influence of law enforcement agencies on criminal illegal activity by criminal-procedural means.

It is emphasized that the prevention of criminally illegal activity is of particular importance at the stage of pre-trial investigation, that is, the implementation of this type of activity by criminal procedural means.

It is noted that criminal procedural means of preventing criminal offenses are "tools" that are provided for by criminal procedural legislation, or are used in the practice of preventing criminal illegal activity during criminal proceedings, without being standardized.

It has been found that the criminal procedural means used during the pre-trial investigation are the corresponding procedural actions, which can be of a mixed nature, i.e., aimed both at the detection of criminal offenses and the persons who committed them, and at their prevention. Such investigative (search) actions include covert investigative (search) actions, with the help of which direct influence is exerted on persons who are preparing to commit a criminal offense and directly during its commission. They are carried out during the termination of criminally illegal activity at the stage of preparation or attempted criminal offense, as well as during the neutralization of opposition to pre-trial investigation and judicial review of criminal proceedings.

It was determined that in terms of its focus, it is most appropriate to apply the following types of NSRD during the prevention of criminal offenses: control over the commission of a crime and the performance of a special task to uncover the criminal activity of an organized group or criminal organization.

In connection with the absence of a norm regarding the obligation of the investigator in each criminal proceeding to establish factors that contribute to the commission of a specific criminal offense, it is proposed to provide a norm in the Criminal Procedural Code of Ukraine, in which the requirements for the identification of the causes and conditions of a specific criminal investigation by the body of the pre-trial investigation offense during criminal proceedings.

Keywords: criminal offense, prevention, prevention, prevention, termination, investigator, operational unit, pre-trial investigation, investigative (search) actions, covert investigative (search) actions.

Постановка проблеми. Запобігання злочинності взагалі та кримінальним правопорушенням зокрема є одним із пріоритетних напрямів правоохоронної діяльності та складової протидії злочинності.

Запобіжна діяльність щодо злочинності безпосередньо спрямовується не проти неї у тому вигляді (обсязі), в якому вона існує на теперішній час, а стосовно чинників, що її зумовлюють. Ця діяльність здійснюється, насамперед, з метою перервати дію останніх і тим самим перешкодити подальшому вчиненню злочинів, існуванню злочинності у сучасних параметрах та їхньому збільшенню [1, с. 318].

Ця діяльність здійснюється в основному ще до вчинення кримінально протиправного діяння з урахуванням можливої поведінки кримінально налаштованих осіб. Але особливого значення запобігання кримінально протиправній діяльності має на стадії досудового розслідування. Відкриття кримінального провадження, встановлення винних осіб та подальше притягнення їх до кримінальної відповідальності сприяє загальному та спеціальному запобіжному впливу на осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, та на інших осіб, які повідомленні про проведення досудового розслідування.

Правильне й своєчасне відкриття кримінального провадження має не тільки процесуальне, але й велике практичне значення. Це свідчить про те, що правоохоронні органи негайно реагують на кожне кримінальне правопорушення, починаючи кримінальне переслідування винних. У цьому й полягає практичне здійснення однієї з найважливіших ознак законності і правосуддя. До того ж своєчасним викриттям кримінального правопорушення і притягненням до кримінальної відповідальності винних осіб, забезпечується запобігання можливих кримінальних правопорушень, адже схильні до цього особи, часто відмовляються від свого кримінально протиправного наміру лише через страх можливого покарання.

Крім того, як зазначив Б. А. Бурбело, слідчий у процесі проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, окрім встановлення

і доказування обставин їх учинення та винних осіб, повинен виконувати інші важливі функції, зокрема пов'язані з запобіганням кримінальних правопорушень у майбутньому [2, с. 178]. У цьому контексті з урахуванням чинного Кримінального процесуального кодексу України [3] запобіжна діяльність може також здійснюватися й щодо припинення кримінального правопорушення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-правовими та прикладними проблемами запобігання злочинності займалися А. М. Бабенко, О. М. Бандурка, В. С. Батиргарєєва, В. В. Василевич, В. О. Глушков, В. В. Голіна, Б. М. Головін, Л. М. Давиденко, І. М. Даньшин, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, В. М. Др'омін, А. П. Закалюк, В. П. Ємельянов, О. Г. Кальман, О. В. Кириченко, І. П. Козаченко, О. М. Костенко, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, О. О. Титаренко, В. І. Шакур, В. В. Шендрік та інші. Праці зазначених учених мають фундаментальний характер у галузі криминології та оперативно-розшукової діяльності і становлять підґрунтя для подальшого наукового пошуку.

Однак на сьогодні відсутні сучасні монографічні дослідження щодо кримінально-процесуальних засобів запобігання кримінальним правопорушенням. Лише окремі аспекти запобігання кримінальним правопорушенням кримінально-процесуальними засобами розглядали Б. А. Бурбело, В. С. Ковальчук, О. Г. Колб, О. О. Подобний, М. А. Погорецький, В. В. Топчій, О. О. Юхно та інші.

Дослідники питання щодо сутності та змісту кримінально-процесуальних засад запобігання злочинам в Україні зазначили, що вони є невід'ємною та об'єктивно обумовленою частиною більш об'ємної суспільної діяльності, яка об'єднана нормами кримінального права, процесу і кримінально-виконавчим права, та на науковому та нормативно-правовому рівнях називається «запобігання кримінальним правопорушенням», що варто усім суб'єктами наукового та правозастосовного спрямування враховувати при розробці та обґрунтуванні підходів, позицій і положень, висновків тощо [4, с. 480].

Метою статті є дослідити кримінально-процесуальні аспекти запобігання кримінальним правопорушенням, з'ясувати запобіжний вплив правоохоронними органами на кримінально протиправну діяльність кримінальними процесуальними засобами.

Виклад основного матеріалу. Загальновізнаним серед фахівців в галузі протидії злочинності є те, що запобігання злочинності спрямовано на мінімізацію криминогенних факторів шляхом усунення (послаблення) причин і умов злочинності та корекцію поведінки осіб, схильних до вчинення кримінальних правопорушень (профілактика кримінальних правопорушень), а також недопущення вчинення на різних стадіях кримінальної поведінки (попередження та припинення кримінально протиправної діяльності).

Як зазначили В.М. Куц та О.В. Кириченко, категорія «запобігання злочину» повинна об'єднувати профілактику, попередження та припинення злочину, причому саме в такій послідовності, яка характеризує, окрім іншого, і ступінь наближення діяння до його безпосереднього вчинення злочину. Після вчинення злочину розпочинається дія другого напрямку протидії злочинності – застосування кримінально-правових засобів впливу на неї, основним з яких залишається кримінальне покарання [5, с. 150-151].

Серед напрямів запобіжної діяльності правоохоронних органів виділяють наступні її види: кримінологічну, кримінально-правову, кримінально-процесуальну, оперативно-розшукову, криміналістичну.

Як ми вже зазначили, особливого значення запобігання кримінально протиправної діяльності має на стадії досудового розслідування, тобто здійснення цього виду діяльності кримінально-процесуальними засобами.

На наш погляд, до кримінально-процесуальних засобів запобігання кримінальним правопорушенням слід віднести «інструменти», які передбачені кримінальним процесуальним законодавством, або використовуються у практиці запобігання кримінально протиправної діяльності під час кримінального провадження, не будучи унормованими.

Головна особливість правового регулювання запобіжної діяльності під час досудового розслідування обумовлена специфікою суб'єкта цієї діяльності та специфікою негласної роботи, яку вони здійснюють. Саме тому суспільні відносини, які виникають під час здійснення досудового розслідування, певним чином врегульовано кримінальним процесуальним законодавством.

Слід зазначити, що органами досудового розслідування є органи, що здійснюють досудове слідство (слідчі підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, органів Державного бюро розслідувань; підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України; підрозділи детективів органів Бюро економічної безпеки України) і дізнання (підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів органів Національної поліції, органів безпеки, органів Бюро економічної безпеки України, органів Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України).

Крім того, відповідно до ст. 41 КПК України, оперативні підрозділи правоохоронних органів здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора. Під час виконання доручень слідчого, прокурора працівник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. При цьому він не має права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора [3].

Кримінально-процесуальними засобами, які використовуються під час досудового розслідування, є відповідні процесуальні дії.

Більшість слідчих (розшукових) дій можуть мати змішаний характер, тобто бути спрямовані як на виявлення кримінальних правопорушень та осіб, що їх вчинили, так й на їх запобігання.

До таких слідчих (розшукових) дій слід віднести негласні слідчі (розшукові) дії (далі – НСРД), які проводяться з моменту встановлення фактів кримінально протиправної діяльності осіб і відкриття матеріалів кримінального провадження. Використання НСРД дає змогу здійснити безпосередній вплив на осіб, які готують вчинення кримінального правопорушення, та безпосередньо під час його вчинення. Тобто, можемо говорити про припинення кримінально протиправної діяльності як форми запобігання кримінальним правопорушенням, яке здійснюється на стадії готування чи замаху на кримінальне правопорушення.

Крім того, такі дії можуть здійснюватися й під час нейтралізації протидії досудовому розслідуванню та судовому розгляду кримінального провадження. Як зазначив Є. В. Горобець, кримінальні правопорушення, які вчиняються в умовах неочевидності, потребують активного залучення оперативних підрозділів щодо їх своєчасного виявлення та припинення, а в окремих випадках – відповідних підрозділів Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції України. Такі правопорушення можуть бути розподілені на дві самостійні групи:

а) готування до яких здійснюється в умовах неочевидності, а безпосереднє вчинення злочинних дій може здійснюватися у присутності інших осіб;

б) готування та вчинення яких здійснюється в умовах неочевидності, зокрема й шляхом інсценування подій з метою приховування злочину [6, с. 399].

Вітчизняний законодавець виділяє такі види НСРД:

1) пов'язані із втручанням у приватне спілкування: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України); арешт, огляд і виїмка кореспонденції (ст.ст. 261, 262 КПК України); зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України);

2) інші види негласних слідчих (розшукових) дій: обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України); установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України); спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України); аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України); контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України); виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272

КПК України); негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України) [3].

Аналіз змісту НСРД та їх функціонального призначення дають підстави нам стверджувати про те, що за своєю спрямованістю найбільш доцільно під час запобігання кримінальним правопорушенням застосовувати такі види НСРД: контроль за вчиненням злочину та виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

Наприклад, контроль за вчиненням злочину може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин, та проводиться в таких формах: контрольована поставка; контрольована та оперативна закупка; спеціальний слідчий експеримент; імітування обстановки злочину.

Одним із позитивних моментів прийняття у 2012 році Кримінального процесуального кодексу України є те, що оперативним підрозділам правоохоронних органів надано функції щодо запобігання кримінальним правопорушенням, виявлення латентних кримінальних правопорушень і встановлення осіб, що їх вчинили. Негативним моментом є те, що в нормах цього законодавчого акту відсутні вимоги до виявлення причин та умов по конкретному кримінальному правопорушенню під час досудового розслідування [7, с. 14].

Відсутність норми щодо обов'язку слідчого по встановленню чинників, які сприяють вчиненню конкретного кримінального правопорушення, по кожному кримінальному провадженню негативно впливає на запобігання кримінальним правопорушенням в частині їх профілактики з боку слідчого. Саме слідчий під час кримінального провадження повинен з одного боку встановити обставини, за яких склалася антигромадська спрямованість винної особи, а з іншого – чинники, які сприяли вчиненню кримінально протиправного діяння.

Висновки. Кримінально-процесуальними засобами, які використовуються під час досудового розслідування, є відповідні процесуальні дії, які можуть мати змішаний характер, тобто бути спрямовані як на виявлення кримінальних правопорушень та осіб, що їх вчинили, так й на їх запобігання.

До таких слідчих (розшукових) дій відносяться НСРД, за допомогою яких здійснюється безпосередній вплив на осіб, які готують вчинення кримінального правопорушення, та безпосередньо під час його вчинення. Вони здійснюються під час припинення кримінально протиправної діяльності на стадії готування чи замаху на кримінальне правопорушення, а також під час нейтралізації протидії досудовому розслідуванню та судовому розгляду кримінального провадження.

За своєю спрямованістю найбільш доцільно під час запобігання кримінальним правопорушенням застосовувати такі види НСРД: контроль за вчиненням злочину та виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

У зв'язку з відсутністю норми щодо обов'язку слідчого по кожному кримінальному провадженню встановлювати чинники, які сприяють вчиненню конкретного кримінального правопорушення, пропонується у Кримінальному процесуальному кодексі України передбачити норму, в якій закріпити вимоги щодо виявлення органом досудового розслідування причин та умов по конкретному кримінальному правопорушенню під час кримінального провадження.

Література:

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Кн.1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ : Видавничий Дім "Ін Юре", 2007. 424 с.
2. Бурбела Б. А. Поняття профілактичної діяльності слідчого та її значення. *Право і безпека*. 2010. № 3(35). С. 178–182.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 28.04.2024).
4. Топчій В. В., Колб О. Г., Ковальчук В. С. Сутність і зміст кримінально-процесуальних засад запобігання злочинам в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 477–480.
5. Куц В. М., Кириченко О. В. Неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці (кримінально-правова характеристика та заходи протидії) : монограф. Київ–Харків : Харків юридичний, 2006. 212 с.
6. Горобець Є. В. Оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження: поняття та структура. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 398–401.
7. Кириченко О. В. Теоретичні засади формування системи оперативно-розшукової протидії злочинності. *Забезпечення правопорядку та протидії злочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення* : матер. І Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 17 червня 2021 р.). Дніпро : ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2021. С. 12–17.

References:

1. Zakalyuk A. P. (2007). Kurs suchasnoyi ukrayins'koyi kryminolohiyi: teoriya i praktyka [Course of modern Ukrainian criminology: theory and practice] : In 3 books. Book 1: Theoretical principles and history of Ukrainian criminological science. Kyiv: "In Yure" Publishing House [in Ukrainian].
2. Burbela B. A. (2010). Ponyattya profilaktychnoyi diyal'nosti slidchoho ta yiyi znachennya [The concept of preventive activity of the investigator and its significance]. *Law and security*. 3(35). 178–182 [in Ukrainian].
3. Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrayiny [Criminal Procedure Code of Ukraine] (2012, April 13). No. 4651-VI. *Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (date of application: 04/28/2024) [in Ukrainian].

4. Topchiiy V. V., Kolb O. G., Kovalchuk V. S. (2024). Sutnist' i zmist kryminal'no-protsesual'nykh zasad zapobihannya zlochynam v Ukraini [The essence and content of the criminal procedural principles of crime prevention in Ukraine]. *Legal scientific electronic journal*. 2. 477–480 [in Ukrainian].

5. Kuts V. M., Kyrychenko O. V. (2006). Nepravdyve povidomlennya pro zahrozu hromads'kiy bezpetsi (kryminal'no-pravova kharakterystyka ta zakhody protydyiy) [False notification of a threat to public safety (criminal-legal characteristics and countermeasures)] : monograph. Kyiv–Kharkiv: Kharkiv Legal [in Ukrainian].

6. Horobets E. V. (2024). Operatyvno-rozshukove zabezpechennya kryminal'noho provadzhennya: ponyattya ta struktura [Operational investigative support of criminal proceedings: concept and structure]. *Legal scientific electronic journal*. 2. 398–401 [in Ukrainian].

7. Kyrychenko O. V. (2021). Teoretychni zasady formuvannya systemy operatyvno-rozshukovoyi protydyiyi zlochynnosti [Theoretical foundations of the formation of a system of operational and investigative countermeasures against crime. Ensuring law and order and combating crime in Ukraine and in the world: problems and ways to solve them] : Mater. And International science and practice conf. (Dnipro, June 17, 2021). Dnipro: VNPZ "Dnipro Humanitarian University" [in Ukrainian].